

SADŽIDA HASANAGIĆ

TAMO VIŠE
NEMA ŽIVIH

Vlastito izdanje
Mihelići, 2026.

IMPRESUM

Naslov: Tamo više nema živih
Autorica: Sadžida Hasanagić
Vlastito izdanje: Sadžida Hasanagić
Mjesto izdavanja: Mihelići
Godina izdanja: 2026.
Elektroničko izdanje: PDF

© Sadžida Hasanagić, 2026.
Sva prava pridržana.

SADRŽAJ

1	Ime oca, ime majke	1
2	Uloga koja se ne bira	4
3	Zajedno različiti	8
4	Zakopaj to	12
5	Klupko se odmotava	17
6	Djeca ne idu u zatvor	26
7	Saturirano smrću	32
8	Muzej napuštanja	35
9	Sutra idemo po mamu	44
10	Povratak bez povratka	47
11	Disati, hodati, šutjeti	54
12	Ponoć jednog djetinjstva	58
13	Vrijeme je isteklo	66
14	Rane bez krvi	69
15	Vlasništvo nad boli	74
16	Ne sanjam ih	84
17	Ostala sam tamo	92
18	Ostavljena među živima	95
19	Strina Asima	109
20	Zbog sebe	114
21	Posmrtna moć	118
22	Vanjski svijet kao ogledalo unutarnjeg	122
23	Preblizu, predobro, previše	125
24	Da to bude zauvijek	130
25	Dobre godine	135
26	Podizanje potisnutog	143
27	Psihoterapija	151
28	Unutarnja karta	158
29	Dva različita odgovora	167
30	Karta koja se još crta	171
31	Kraj koji to odbija biti	177
	Pogovor	180

1. Ime oca, ime majke

Postoje razdoblja u životu koja ne ulaze u sjećanje kao slike, nego kao osjećaji. Ne nosim ih u sebi kao konkretne prizore, lica ili riječi, nego kao ton, unutarnju temperaturu, frekvenciju daha, način na koji je tijelo bilo naseljeno iznutra. To nisu godine koje se mogu ispričati anegdotom, niti ih se može prizvati starim fotografijama. One se vraćaju kao osjetilni krajolik: stanje svijesti, boja smiraja, osjećaj unutarnjeg sklada. Ne nužno sreća, ta se riječ rijetko može upotrijebiti bez pretjerivanja, ali svakako određena vrsta suglasja. Za mene je jedno takvo razdoblje trajalo tri godine. Tri godine koje nisu bile blistave, nisu bile posebne po događajima, ali su bile važne po onome što se nije događalo, po odsustvu previranja, po miru koji nisam prepoznavala kao blagodat dok je trajao. Kao da je duša, nakon dugog lutanja, barem privremeno pronašla ritam s vanjskim svijetom. Kao da su moje vlastite plime i oseke napokon imale svoj odgovarajući Mjesec na nebu.

To su bile godine provedene u đaćkom domu, između moje šesnaeste i devetnaeste.

Bila sam učenica medicinske škole i živjela sam u đaćkom domu. Taj sustav koliko god se nekome činio hladnim, zatvorenim, institucionalnim, meni je bio lijek. Kao precizno dozirana terapija: stroga, ali djelotvorna. Red i disciplina, i u školi i u domu, prionuli su mi za kožu poput flastera koji ne liječi, ali drži ranu zatvorenom, da ne krvari dalje. Trebalo mi je to.

Svakodnevni raspored bio je više od puke navike, bio je arhitektura u kojoj je duša nalazila zaklon. Znalo se: kad se budi, kad se ide na nastavu, kad se ruča, kad se uči, kad sve utihne. Taj raspored nije bio kavez. Bio je okvir, nešto predvidljivo. Nešto što se, za promjenu, ne ruši.

Djevojčica od šesnaest godina bi u nekom drugom životu tada možda počela ispitivati granice, prkositi pravilima, zaljubljuvati se u svijet, u kaos, u mogućnosti, u dramu koja tek dolazi. A ja sam se zaljubila u red, u mir nakon večere, u zvuk zatvaranja vrata u deset navečer. Pronašla sam smisao u tome da postoji početak i kraj dana, da nešto dolazi na vrijeme i prestaje kad treba. Red mi nije bio sputavajući, kako ga mnogi doživljavaju. Nije me zatvarao, već me držao da se ne raspadnem. Trebao mi je to jer sam bila umorna. Kad si iznutra kaos, red izvana nije stega, to je ono što te drži. Kao karta u magli, nije ti ona dom, ali bez nje se izgubiš.

Učenje mi je odgovaralo. Voljela sam medicinu, ne zbog buduće karijere, nego zbog logike koju je unosila u moj nered. U jasnim zakonitostima tijela, u organima, simptomima, postojalo je nešto što mi je bilo potrebno. Poremećaj ritma. Poremećaj u funkciji. Krvarenje. Upala. Bol. U knjigama je sve imalo naziv, uzrok, tijek. Možda sam, dok sam učila kako pomoći drugima, nesvjesno pokušavala dokučiti gdje to mene boli. Gdje točno. I može li se ta rana dosegnuti. Dotaknuti. Ili barem imenovati.

Ako nešto ima ime, više nije sablast.

Istovremeno, jedan dio mene, otporan na zaborav, nije znao kako uhvatiti korak. Nije znao kako da krene za mnom. Ostao je tamo u onoj napuštenoj kući djetinjstva, među zidovima i pod stropom koji je znao disati s mojim strahom. Taj dio nije imao dozvolu za nastavak. Kao da su mu papiri istekli. Kao da je granica već bila zatvorena kad je pokušao prijeći. Ostao je, nevidljiv i tih, kao pas pred vratima koji ne zna da je zaboravljen.

Ponekad sam ga osjećala, ne mislim, nego tijelom. Kao težinu u grudima bez razloga. Kao usporenost pokreta, kao odjek tuge. Nije plakao, nije vikao, nije mi se javljao u snovima, samo je trajao. I čekao da se jednom vratim po njega. Ili barem da priznam da je ostao. Da se nisam stvarno spasila, dok god postoji onaj koji nije prešao.

Bila je 1990. godina. Prošle su dvije godine otkako sam izgubila roditelje. Otišli su zauvijek, i s njima su otišle sve mogućnosti koje sam još nosila kao besmislene nade. Nedostajali su mi oni, ali još više je boljela praznina onoga što nikada nisu bili. Žalovala sam za njima, ali još više za sobom s njima, za onim djetetom koje je vjerovalo da je možda ipak moguće da jednog dana bude drugačije. Otišli su, i s njima je otišla i posljednja prilika za bilo kakav popravak, drugu šansu, objašnjenje, pomirenje, istinu. Prošlost je postala muzejski eksponat, stakleno zaključana, pod svjetlom, ali nedodirljiva. Nema više korekcije. Nisam ostala samo bez roditelja. Ostala sam bez završetka priče. Kao knjiga kojoj netko istrgne posljednje poglavlje.

Tog dana otišla sam u školsku ambulantu jer su me pekale oči. Znala sam da je to neka blaga upala. Sestra mi je dala kapi, bila je ljubazna. Dok je ispunjavala karton, pitala me: ime oca, ime majke?

U tom trenutku dogodilo se nešto što nisam očekivala. Nešto što mi se, sigurno, nije dogodilo posljednje dvije godine.

Vrijeme je izgubilo svoj uobičajeni tok, i ja sam, u jednoj sekundi, bila vraćena, ne znam točno gdje, ali znam: nisam bila spremna.

Duša kao da se rasprsnula. Nisam bila spremna da baš tada, u prostoriji u koju sam ušla zbog jednostavnog zdravstvenog problema, budem suočena s najtežim pitanjem. Pitanjem koje nije bilo samo administrativno, nego duboko osobno.

”Ime oca? Ime majke?” — te riječi su me presjekle.

Nisam ih mogla izgovoriti. Ne zato što ih nisam znala, nego zato što sam ih s mukom gurala ispod površine svoje svijesti.

Nisu to bile riječi, to su bile provalije, surovi podsjetnici da ih više nema. U meni se otvorio grč, suze su navrle iz najdubljih slojeva tijela, iz trbuha, iz pluća, iz svega gdje sam ih do tada držala zaključane.

Nisam plakala nečujno. To nije bio plač, to je bio ispad, slom. Zgrčila sam se od srama, jer to nije bila suza koja klizi niz obraz. Bio je to krik iz dna djetinjstva, napuknuće koje nije biralo vrijeme ni mjesto. I sve se to dogodilo zbog pitanja koje je za nekoga samo rubrika u formularu.

Sestra je zastala s olovkom u zraku. Lice joj je pokazivalo nelagodu. Nije znala treba li me dotaknuti, nešto reći, ili jednostavno šutjeti. Ja sam samo htjela nestati. Nestati iz tog trenutka, iz te sobe, iz sebe takve, raspršene, ranjive do kosti.

Mislim da sam na kraju ipak izgovorila njihova imena. Promucala, izdah-nula. Ne zato što sam se sabrala nego zato što sam samo željela da sve prestane. Da prođe. Da mogu opet biti razumna i funkcionalna djevojka koja dolazi po kapi za oči.

Danas razumijem da je to bio proboj. Ono što sam dvije godine držala duboko u sebi našlo je svoj put prema površini. Nisam tada znala što mi se događa; danas znam da se prošlost prvi put probila kroz red kojim sam se držala na okupu. Rana nije nestala. Samo je čekala mjesto kroz koje će progovoriti.

2. Uloga koja se ne bira

Kuća u kojoj sam rođena danas ne postoji, ali kuća u koju smo se preselili kada mi je bilo otprilike tri godine još uvijek stoji, no, više kao tužni, oronuli spomenik jednog doba, nijemi svjedok gubitaka svega u sebi, pa i same sebe.

U toj kući nas je bilo četvero. Otac, majka, brat i ja. Otac je radio u Njemačkoj kao građevinski radnik. Kući je dolazio gotovo svaki vikend. Nije imao automobil pa je iz Njemačke putovao na razne načine; iskreno, ne znam točno kako. Na kućnim vratima bi pozvonio oko dva sata ujutro, subotom. Ne znam kada i kako je započeo običaj da me mama probudi kad on pozvoni, da ustanem i otvorim mu vrata. Vjerojatno su oni već tada bili duboko zapleteni u vlastite nerazriješene konflikte, u dinamike koje su mene, dijete, nadilazile. Ali kao dijete, nisam to mogla znati, mogla sam samo osjećati. Intuitivno, sirovo, bez obrambenih filtera.

Nisam željela tu poziciju koju mi je majka dodijelila, da budem štit ili žrtveni posrednik. Da budem ta koja će stati između nje i njega, u nadi da će njegova agresija izgubiti snagu ako naiđe na mene. Vjerovala je, možda nesvjesno, da će mene poštediti. Jer mene je, pretpostavljamo, volio. Ali ulogu djeteta koje posreduje u emocionalnom ratu odraslih ne može se igrati bez posljedica. Jer to nije uloga, to je izdajstvo prirodnog reda stvari.

Dijete koje postane tampon zona između ljutih pogleda, prijetećih tišina i nesanice svojih roditelja, to dijete ne stigne izgraditi vlastiti emocionalni pejzaž. Umjesto toga, uči iščitavati klimatske uvjete u tuđim očima, dešifrirati znakove napetosti u nečijem hodu, u tonu glasa, u dubini uzdaha.

Ti trenuci, prije nego bih mu otvorila vrata, kad me budila i slala da to učinim, bili su mali rituali terora. Sekunde koje su se razvlačile u vječnost. Kakvo će biti njegovo lice? Hoće li biti mrko i ukočeno? Hoće li iz očiju viriti prijetnja ili samo umor, možda čak trag nečeg toplog, možda i osmijeha?

Moje tijelo to pamti bolje od mene. Srce mi je silazilo u pete, noge klecale, ali sam išla. Išla sam jer sam vjerovala, djetinje samouvjereno i beznadno grandiozno, da mogu popraviti nešto. Da moja prisutnost ima čudesnu snagu neutralizacije, da moja pojava na pragu ima snagu da izmijeni smjer događaja, da ako baš ja otvorim vrata, ako baš ja pogledam prva, ako ja budem most između tame hodnika i njegove sjene na pragu, možda se kuća neće raspasti, možda se riječi neće izvitoperiti u prijetnje, možda se tišina neće zgusnuti u oluju.

Mrzila sam stanje straha, i one paralizirajuće jeze koja bi se uvlačila u mene svaki put kad bih ga čula da dolazi. To nije bio strah koji traje trenutak, pa prođe. Bio je to ambijent, podloga, psihoemocionalna klima mog djetinjstva. Dolazila je od njega, oca, čije sam prisustvo doživljavala kao prijetnju, a ne kao zaklon.

Pretpostavljam da nikada nije znao kako mi je bilo. Ili jest znao, ali nije mogao, nije htio, nije znao što s tim. To je ta rupa u spoznaji, vječno pitanje bez odgovora koje izjeda polako, jer nikada ne možeš biti sigurna je li ravnodušnost bila namjera ili izraz nemoći.

Ono što znam jest da sam čeznula za nečim gotovo banalnim, a u mom svijetu, nedostižnim: da ga mogu zagrliti bez straha. Da se probudi vedar, nasmijan, s nekom nježnošću u očima. Da on i mama razgovaraju, smiju se, da sjede za stolom kao dvoje ljudi koji se vide, koji si žele dobro. To je ta čežnja, ne za nečim velikim, nego za onim osnovnim. Za prizorom koji bi u drugim kućama bio svakodnevica, a u mojoj je bila mit.

Otac je bio tih čovjek, ali ne od onih što ni riječ ne progovore. Znao je govoriti jasno, odmjereno, razumno. Znao je reći rečenicu koja ostaje, znao se i nasmijati, čak i od srca, iako rijetko. Znao je i za šalu, ali one tihe, koje ne traže odgovor; znao je pitati, ali nikad previše; znao je pogledati, ali rijetko do kraja. Ipak, kad bi bio ljut, tada bi u njemu nastupila neka tišina koja nije bila prirodna. Ne tišina obična, ni ona što pripada umoru, ni šutnja što dolazi iz mira, nego nešto drugo, teže, gušće, neprozirnije. Nije galamio, nije prijetio, nije udarao. Samo bi zašutio, i šutnja bi u njemu rasla, širila se, postajala soba sama. Ja sam osjećala, možda i griješila, ali osjećala svim svojim bićem, da se tada u njemu nešto zbiva, nešto snažno, teško, opasno.

Osjećala sam da se on, kad je ljut, pretvara u sami gnjev, u samu srdžbu i da se boji sam sebe, da se suzdržava, napinje, da stoji na rubu nečeg što ne smije prijeći. Kao da zna ako pusti, ako izrekne, ako digne glas da neće moći stati.

Taj napor, to zgrčeno samosvladavanje, to je bilo ono što me plašilo. Nisam tada znala objasniti to, niti bi mi tko vjerovao da kažem: „Bojim ga se.“ Jer čega se, zapravo, bojim? Čovjeka koji ništa ne kaže? Koji sjedi, gleda kroz prozor, šuti, i ne pomiče se? Ali to je bila najteža vrsta nelagode: kad znaš da se nešto dogodilo, ali ne znaš što. To nije bila kazna, to je bilo iščeznuće. Nestao bi iz komunikacije, ali ne iz prostora. Bio bi tu, i baš zato je bilo gore, jer to „tu“ više nije značilo isto. Kad bi zašutio, tada bi njegova energija imala svoju masu, kao komad olova ostavljen usred sobe.

Danas razumijem. Danas mi je jasno da nije bio rođen da bude strog. Da nije uživao u distanci. Da je njegov rad, to vječno pomicanje, popravljjanje, premještanje, bio način da ne zastane. Jer kad bi zastao, možda bi morao pogledati u nešto što nije znao podnijeti. Osjećaji su za njega bili nešto sumnjivo, zato što je vjerovao da se od osjećaja strada. Možda mu je netko nekad rekao da od osjećaja nastaju greške. Da srce treba skrivati, a suzu gušiti. Da muškarac ne pokazuje. Možda mu nitko nikada nije rekao da smije biti blag. Možda je i on bio samo jedan prestrašen dječak kojem se nitko nije nasmijao kad mu je zadrhtala usna. Radio je kao čovjek čiji je jezik bio red, pouzdanost, prisutnost, ali bez topline.

U našoj kući se nije raspravljalo. Nije bilo igračaka, ni pretjerane brige o detaljima doma. Ali hrane je bilo. Zdrave, domaće, iskonske. Vjerujem da mi je upravo ta hrana, čisti zrak i puno kretanja spasilo tijelo. Ali ne i dušu.

Jer moja duša se nije bojala gladi. Bojala se da ću izgubiti majku. Bojala se jer on nije bio saveznik. Nije bio neprijatelj, ali nije bio ni netko tko bi rekao: "Ne brini, ja ću biti tu." Njegova šutnja je mene učila da osjećaji nisu potrebni, nego su sramotni. Ili opasni. Naučila sam da emocije treba umiriti, ugušiti, odložiti. Poput igračke koju nisi ni dobila.

I sada, kad gledam unazad, ne mogu ga nazvati okrutnim. Ali mogu ga nazvati emocionalno odsutnim. I to je ostavilo trag. Jer dijete kojem nitko ne potvrdi da smije osjećati, raste u odraslu osobu koja osjeća, ali se toga boji.

Ne sjećam se točno koliko sam imala godina, možda pet, možda sedam, dovoljno da znam što znači kad odrasli izgube kontrolu, ali premalo da to razumijem. Nije me često tukao. Možda jednom. Možda dvaput. Ne znam više ni što je prethodilo. Koji je bio razlog. Što sam učinila ili nisam učinila. To se izbrisalo. Ostao je samo osjećaj straha, oštrina trenutka kad znaš da nemaš kamo. Pokušavala sam pobjeći, otići se, izmisliti iz te situacije kao riba iz mreže, ali bilo je uzaludno. Udarao je šibom. Po nogama, po leđima, po čemu je stigao. U tom pokušaju da se spasim, vrištala sam. I onda od panike, od boli, od potpunog preopterećenja, pomokrila sam se. I to mi je, zapravo, bilo gore od batina. Taj trenutak kad sam sjela na pod, mokra i posramljena. I ne znam što je u toj slici teže: bol od udaraca, ili to što sam, nakon svega, ostala sama u tom poniženju, bez ijedne riječi koja bi ublažila sram. Nitko nije rekao da je to bilo previše. Nitko nije rekao da je bilo pogrešno. Nitko nije rekao ništa.

Jednom smo se brat i ja zadirkivali. Počeli smo se hrvati, kao i uvijek, on s prednošću snage, ja s prednošću upornosti i nekom naivnom vjerom da

bih ga jednog dana mogla svladati. Tako smo se igrali, često. Otac je sjedio na kauču, točno pored nas. Bila sam svjesna njegove prisutnosti. I baš zato sam htjela pokazati da mogu, da nisam slabija, da sam brza, snažna, da se ne dam. Htjela sam dokazati da vrijedim, i pred njim, i pred bratom, i pred sobom.

I taman kad sam pomislila da imam prednost, da bih ovaj put mogla nadigrati brata, dogodilo se nešto sasvim drugo. Bez upozorenja, otac me ošinuo po leđima. Žareća, oštra bol presjekla me poput električnog udara. Tijelo mi se na trenutak ukočilo, zastalo, kao da je svaki mišić shvatio da je prešao granicu.

Shvatila sam: udarac je bio namijenjen meni. Samo meni. Brata nije ni dotaknuo. I iz toga sam izvukla pouku. Pouku o mjestu koje mi je dodijeljeno. Hrvanje je, izgleda, bilo dopušteno samo muškarcima. Meni nije pripadalo pravo na igru snage, na borbu, na dokazivanje. Moj entuzijazam je bio pogrešan. Moja prisutnost previše glasna. Moj pokušaj da budem ravnopravna kažnjiv. Nije bilo objašnjenja. Samo šutnja i udarac.

Mama je bila drugačija od njega. Gdje je on bio tvrd i zatvoren, ona je bila meka, otvorena, osjetljiva. Nije se trudila biti jaka, bila je jaka. I ne samo snažna, nego živa. U njoj je postojala neka ženska, seljačka, izvorna vitalnost, kao da joj je krv znala pjevati kad se smije. Taj smijeh je bio dubok, iz trbuha, i širio se kroz kuću kao miris pokošene trave što uđe s večernjim povjetarcem. A znala je i plakati, lako, iskreno, bez stida. Sitnice su je dirale: jedan pogled, jedna riječ, jedno pismo. Znala se radovati sitnom i patiti zbog istog tog sitnog. Bila je osjećajna, ali ne labilna. Bila je otvorena, ali ne razbarušena.

Vjerujem da je u njoj postojala neka urođena žeđ za životom, onim običnim: da popije kavu s komšinicom, da ogovara i smije se, da dočeka goste i iznese sve što ima, pa i ono što nema. U to vrijeme, možda je djelovala kao prosječna seoska žena, vrijedna, okretnog tijela, spretnog jezika, ruku koje su znale i mijesiti i grijati. Ali zapravo, ništa u njoj nije bilo prosječno. Sve je bilo na dohvat: i tuga, i radost, i nježnost. I baš zato, jer je sve bilo na dohvat, sve je i moglo biti ranjeno.

Danas razumijem da sam prerano naučila čitati tuda raspoloženja i naslućivati opasnost. Dok sam pazila na druge, vlastite osjećaje gurala sam u stranu.

Ovim zapisom prošlosti vraćam njezino pravo ime. Ono što se događalo ostavilo je trag, a djevojčica koja je sve to nosila danas napokon ima glas.

3. Zajedno različiti

S vremenom sam počela primjećivati kako majčina otvorenost blijedi, ne naglo i ne dramatično, već poput tihe erozije. Nije to bio slom, nego istjecanje. Kao da je netko svake noći dolazio s nekom nevidljivom pipom i ispuštao po kap njezinu boju, njezin glas, njezinu vedrinu. Dan po dan. Riječ po riječ. Dok nije ostao samo šapat. I ruke koje još rade, ali više ne grle kao prije. I oči koje gledaju, ali više ne sjaje.

Tek mnogo godina kasnije, shvatila sam da moja mama nije postala tiha zato što je to željela, već zato što ju je život sustavno cijedio; emocije koje je nosila bile su prevelike za šutnju onih oko nje, a njezina osjetljivost bila je isuviše krhka za takvu samoću, kad netko predugo osluškuje, a nitko ne odgovara, u njemu nešto utihne.

Danas vjerujem da sam svjedočila gašenju jednog bića, polagano i bolno. Tada nisam znala kako protumačiti tu promjenu, ali sam ju osjećala kao gubitak.

A ona... ona je bila moj cijeli svijet, ne u nekoj idealiziranoj, poetskoj slici, već kao stvarnost sa svim svojim kontradikcijama: i svjetlo i sjena, i početak i kraj, i toplo sunce koje grije i tamni oblak koji najavljuje oluju; kad bi se smijala, činilo se kao da prostor diše zajedno s njom, ali kada bi udahnula na onaj drugi način, sve bi se u meni skupilo, stisnulo, zgrčilo.

Čitala sam ju kao kartu preživljavanja, svaki njezin pogled, pokret, čak i šutnja, govorili su više od riječi; kad bi rekla: „Ja ću poludjeti,“ vjerovala sam joj, ne zato što sam tada znala što ludilo znači, nego zato što sam osjećala kako se ona iznutra mijenja, brzo, neuhvatljivo, i svaki sljedeći trenutak mogao je biti posve drugačiji od prethodnog.

Danas se pitam je li ikada imala nekoga tko bi je slušao, čuo i razumio.

U trenucima njezine razdražljivosti, kada su živci bili tanki kao konac, riječima nije štedjela; znala je vikati, ali zagušljivi mir nakon vike bio mi je gori, širio se kućom poput dima bez vatre, ulazio pod kožu, u stopala. Najgore je bilo znati da pati, a ne smjeti joj prići. U tim trenucima osjećala sam se izdano, a nisam smjela biti ljuta jer, ona je, ipak bila sve. Nosila je, hranila, čistila, radila, a ja sam bila samo dijete koje se usudilo očekivati nešto što mu nitko nije obećao.

Naučila sam rano da ljubav često dolazi u obliku krivnje, obaveze, straha da ne izgubiš ono što voliš. Bila sam razapeta između divljenja i bola, između zahvalnosti i tihe pobune koja je tinjala u meni. Dijete u meni, koje se sramilo vlastite ljutnje i osjećaja, i danas me gleda s pitanjem: ako je ona bila sve, svjetlo i sjena, početak i kraj, što sam onda bila ja?

Ponekad bi govorila da joj je svega dosta. U tim trenucima, ja bih se smrznula, nestajala u sebi da je ne opteretim. Naučila sam nestajati, gasiti dijelove sebe, jer jedino tako sam mogla sačuvati nju, i sebe.

Nestajati da bi netko drugi opstao nije samo gubitak prostora, to je gubitak same sebe u najprizemnijem smislu. U tom praznom prostoru, gdje nema mjesta za osjećaje, pogreške, ili čak za postojanje u svojoj punini, rađa se tiha prividna sigurnost. „Ne smetati“ kao ultimativni izraz ljubavi. No, to je paradoks: ljubav koja zahtijeva nevidljivost zapravo uništava samu sebe.

Nisam bila samo ona koja gleda, bila sam i sudionica u toj drami, preuzimajući na sebe teret koji nije moj. Nosila sam njene osjećaje, njene strahove, kao da su moji. To je bila nevidljiva veza, ljubav i odgovornost spojeni u jedno.

Brat, stariji je od mene tek godinu i osam mjeseci, ali od samog početka, bio je neumoljivi nalet. Nalet s nakanom, s jasnom čežnjom da nešto stvori, oblikuje, prepravi, kao rijeka koja se ne zadovoljava svojim koritom, nego stalno traži gdje bi mogla dalje. Nije bio običan dječak, niti dijete kakvo se lako smjesti u školski red ili obiteljsku formulu poslušna. Bio je brz, nemiran, i u svakom trenutku bio je na tragu nečega novog; ideje, pokreta, riječi, konstrukcije, nečega što će nadjačati dosadu svijeta i potvrditi da smisao nije u onome što već jest, nego u onome što bi još moglo postojati. Njegove su misli, već tada, imale neku vrstu pobune, ali ne protiv ljudi ili autoriteta, već protiv ograničenosti. Protiv praznog prostora.

U njegovim očima bila je iskra koja se kod većine ljudi pojavi samo u posebnim trenucima, ali kod njega je to postala trajna svjetlost, i u školi, i kod kuće, i na ulici, i pred snom. Gdje god bi se našao, postavljao bi pitanja. Ali ne ona koja se lako riješe, već ona što tiho uzdrmaju temelje. ”Zašto ne bi moglo drukčije?”, pitao bi.

Bio je neumoljiv u govoru, u hodu, u traženju. Kao da je neka vječita žudnja za stvaranjem neprestano pokretala svaki njegov mišić, svaku misao. I kad bi sjedio, on nije mirovao. U njegovoj glavi, uvijek se nešto događalo, neka gradnja, neka nova veza između ideja, neki plan o boljoj verziji svega što je već viđeno. A i danas ima to u sebi, mada je danas više neumoljiv nego nalet. Njegov um je i dalje bujan, neumoran, začuđujuće svjež. On je jedan od onih

rijetkih koji misle brzo, govore opširno, i još uvijek vjeruju da misao može biti korisna stvar, ako se njome pogodi pravo mjesto.

On i dalje traži. Ne zna se što.

Imali smo iste roditelje, nebo i zidove, ali ne i isti svijet. On je bio buka i nemir, a ja tišina i sjena. Ponekad mi se čini da je on nosio onaj bijes što ga ja nisam smjela pokazati. Kao da je on bio glas onoga što je u meni tinjalo, ali se nikada nije smjelo oglasiti. On je taj teret nosio u glasnom prkosu, u beskompromisnoj tvrdoglavosti što se sudarala s hladnim zidom roditeljskog nesklada. Ja sam taj teret gutala, skrivala duboko u sebi, u želucu, u šutnji koja je postajala moj jedini saveznik. A ipak, u toj podjeli, tražili smo jedno te isto, sigurnost, potvrdu da nam je mjesto u svijetu, prostor u kojem ćemo smjeti biti djeca.

Često me branio kad je trebalo, ali jednako tako znao je biti i najljući sudac mojih strahova, ismijavajući svaku moju suzu, svaku moju slabost. U igri smo bili jedno. Skupljali žabe, pravili brane u kanalu ispred kuće. Igrali se vojske i ratnika. A jednom se desilo i ovo: vraćali smo se iz škole, pješice, kad smo na jednoj stazi ugledali bicikl. Samo tako, stajao je, naslonjen, sam, bez čuvara, kao da nas zove. Brat ga je bez puno promišljanja jednostavno poveo sa sobom. Nije to bilo naročito diskretno: on ispred, gura bicikl kao da je njegov, ja iza, pomalo nervozna ali i nekako ponosna — jer, bicikl.

Duboko u sebi znala sam da to nije sasvim legalno. U redu, znala sam da je to krađa. Ali postojala je i ta dječja logika, koja je govorila: „Ako brat to radi, sigurno zna što radi.“ I bila je tu još jedna stvar: sve je to imalo dozu avanture. Osjećaj da sudjelujem u nečemu što se kasnije prepričava s osmijehom i šapatom.

Ali kako smo se približavali kući, uzbuđenje je počelo blijedjeti, a realnost nas je počela stizati. Bilo je savršeno jasno da ne možemo samo tako ušetati u avliju s nečijim biciklom, kao da je to najnormalnija stvar na svijetu. I tu je brat pokazao svoj kriminalni potencijal, brzo razmišljanje, poduzetnički duh i sposobnost prilagodbe.

Svratili smo do jednog dječaka, daljeg rođaka, i prodali mu bicikl. Vjerojatno za nekoliko sličica ili neke druge relikvije iz djetinjstva koje su tada imale neprocjenjivu vrijednost. Transakcija je bila čista. Nekoliko dana kasnije, do naše kuće stigla je vijest: tom i tom čovjeku nestao je bicikl. Navodno se sumnja na djecu koja prolaze tom stazom kad idu iz škole. Budući da takve djece nije bilo mnogo, odmah smo se našli na popisu glavnih osumnjičenih. Naravno, pravili smo se da nemamo pojma o čemu se radi. Pogledi nevini,

ruke čiste. Ali ne znam kako, istina je nekako iscurila. Možda nas je netko vidio, možda nas je dječak odao, možda smo se sami izdali nekom nespretnom šalom. Uglavnom, otkriveni smo.

Slijedile su mjere rehabilitacije: prvo smo morali „otkupiti“ bicikl natrag od onog dječaka, zatim ga vratiti pravom vlasniku. Sjećam se tog trenutka kad smo išli k njemu, kao da idemo pred sud, bicikl je škripao, a nas dvoje nismo progovorili ni riječ.

Ali ono najgore nas je čekalo navečer. Znali smo da dolazi kazna. Sjedili smo u kuhinji kao dva maloljetna prijestupnika čekajući izricanje presude. Otac i majka su se potihom dogovarali iza zatvorenih vrata. Mi smo šaptom molili boga da kaznu preuzme mama. Na naše opće oduševljenje, molbe su nam uslišane. Mama nam je usula nekoliko šiba po otvorenim dlanovima. Nije to bilo jako, više simbolično. Ali mi smo jaukali više nego što je trebalo da ne bi otac pomislio da nije bilo dovoljno.

Danas razumijem da smo brat i ja isti obiteljski nemir nosili na različite načine. On ga je iznosio van, pokretom, govorom i prkosom; ja sam ga sklanjala u sebe. Ispod svih naših razlika tražili smo isto: sigurnost i mjesto na kojem smijemo pripadati.